

Norske husholdninger tar opp stadig mer lån, gjeldsveksten er på 7 prosent bare fra 2001 til 2002. I gjennomsnitt har husholdningene nesten en halv million kroner i gjeld. Husholdninger med små barn tar opp mest i lån, mens eldre husholdninger opplever sterke vekst i inntektene. Ulikheten i inntektsfordelingen ser fortsatt ut til å øke, i 2002 har den rikeste tidelen av befolkningen 6,6 ganger høyere inntekt enn den fattigste tidelen. Forbruket er også klart økende. En stadig mindre andel av pengene våre går til mat, mens bil og bolig blir mer dominerende.

Laila Kleven og Eiliv Mørk

Klar vekst i husholdningsinntektene

De fleste husholdningstypene har hatt sterk inntektsvekst de siste årene. I gjennomsnitt har norske husholdninger en inntekt etter skatt på 333 500 kroner i 2002. Målt i faste priser er økningen i medianinntekten fra 1990 til 2002 på 22 prosent. (Medianinntekten er inntekten til den husholdningen som befinner seg midt i fordelingen, etter at en har sortert inntekten etter størrelse).

Selv om de fleste husholdningstypene har opplevd en økning i inntekt etter skatt de siste årene, er det de eldste husholdningene som har opplevd den sterkeste veksten. Dette gjelder særlig par uten barn hvor hovedinntektstakeren er 65 år eller eldre. Siden 1990 har inntekten for denne gruppen økt med vel 41 prosent. Kapitalinntektene for alle husholdningene utgjorde 5 prosent av samlet inntekt 2001, noe som den gang var en klar nedgang fra året før. Nedgangen kan ha sammenheng med en ekstra skatt som ble innført på mottatt utbytte, og at mange selskap derfor valgte å ikke utbetale utbytte dette året. I 2002 er denne skatten fjernet, og kapitalinntektenes andel av samlet inntekt øker og utgjør nå 8 prosent av samlet inntekt.

Fra 2001 til 2002 skjedde det en relativt stor økning i lønn per normalårsverk. Målt i faste kroner var veksten på 3,9 prosent. Økningen fra 2000 til 2001 var på den annen side 2 prosent. Lønn per normalårsverk var i gjennomsnitt på 320 500 kroner i 2002. Det siste tiåret har økningen i lønn per normalårsverk vært relativt sterk. Økningen fra 1993 til 2002 har vært på 25 prosent (målt i faste kroner).

Svakere yrkestilknytning

Vel tre av fire parhusholdninger i alderen 25-54 år har minst to yrkesaktive medlemmer. Fra siste halvdel av 1980-tallet har det blitt stadig flere husholdninger med minst to yrkesaktive. Tallene for 2002 viser imidlertid en liten tilbakegang i andelen husholdninger med minst to yrkesaktive. Dette kan nok ses i sammenheng med den økende arbeidsledigheten. Men selv om yrkestilknytningen reduseres, viser ikke tallene noen nedgang i kvinners andel av den totale yrkesinntekten. I 2002 utgjør kvinners andel av den totale yrkesinntekten 37 prosent. I løpet av de siste 15 årene har kvinners andel av den totale yrkesinntekten økt med om lag 5 prosentpoeng. Sysselsettingen blant kvinner øker, og nærmer seg mennenes nivå, men fortsatt er det slik at flere kvinner enn menn jobber deltid.

Laila Kleven er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (laila.kleven@ssb.no).

Eiliv Mørk er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (eiliv.mork@ssb.no).

Samtidig som andelen husholdninger som har pensjon eller trygd som den viktigste inntektskilden, har ligget stabil fra midten av 1990-tallet, minsker gruppen som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde noe. Men sett under ett kan en likevel si at størrelsen på denne gruppen har vært stabil fra midten av 1990-tallet.

Mellom de ulike husholdningstypene er det klare variasjoner i hvor stor andel henholdsvis yrkesinntekt, kapitalinntekt og overføringer utgjør av husholdningens samlede inntekt. Enslige er den husholdningstypen som mottar størst andel av inntekten som overføringer. For denne gruppen sett under ett utgjør overføringene 35 prosent av den samlede inntekten. Yrkesinntektens andel er tilsvarende redusert og utgjør vel 60 prosent. Men det er imidlertid verdt å merke seg at innad i husholdningstypen enslige finnes det store variasjoner. Mange pensjonister er for eksempel enslige og for disse vil naturlig nok ytelser fra folketrygden utgjøre mesteparten av inntekten. Den husholdningstypen hvor yrkesinntekten utgjør størst andel av samlet inntekt, er par med barn i alderen 0 til 6 år. For disse husholdningene utgjør yrkesinntekten i gjennomsnitt 85 prosent av den samlede inntekten.

Økt ulikhet

En vedvarende trend fra 1990-tallet har vært at personene med de høyeste inntektene også får en stadig større andel av den samlede inntektpotten. Og motsatt at de med lavest inntekt får en stadig mindre del av den samme potten.

For å sammenligne inntektene til forskjellige typer husholdninger er det vanlig å benytte såkalte ekvivalensskalaer og beregne inntekten per forbruksenhet (ekvivalentinntekt). En ekvivalensskala tar hensyn til stordriftsfordelene ved at flere bor sammen. Ved å benytte den såkalte kvadratrot-skalaen når vi skal ta hensyn til at husholdningene har ulik størrelse, blir gjennomsnittlig inntekt etter skatt per forbruksenhet på 226 700 kroner i 2002. Mens det i 2001 var en liten tilbakegang i inntekt etter skatt per forbruksenhet sammenlignet med året før, viser tallene en klar økning fra 2001 til 2002. Målt i faste priser er økningen på 7 prosent.

Dersom alle personer deles inn i ti grupper etter inntekt etter skatt per forbruksenhet og man ser hvor stor andel den høyeste tidelen har av alle husholdningenes inntekter, disponerer den øverste gruppen 23,6 prosent av all inntekt. Samtidig har de laveste desilene fått mindre del av den totale inntekten. Gjennom hele perioden fra 1986 til 2002 er det kun i 1994 at andelen av den totale inntekten for den laveste desilen (det vil si den tidelen som har lavest inntekt) har vært så lav som i 2002. 3,6 prosent av husholdningenes totale inntekt tilfaller tidelen med lavest inntekt. Gapet mellom de med høyest og lavest inntekt øker altså klart. I 2001 hadde den tidelen med høyest inntekt 5,2 ganger større inntekt enn de med lavest inntekt, i 2002 var inntekten til de med høyest inntekt 6,6 ganger større enn de med lavest inntekt.

Sammenlignet med andre land er inntektsforskjellene mindre i de nordiske landene enn i Europa for øvrig. Tall fra Eurostat for 2001 viser at forskjellen i gjennomsnittsinntekt mellom den rikeste og fattigste femtedelen, er minst i Danmark og størst i Portugal. Datagrunnlaget som blir brukt i internasjonale sammenligninger er imidlertid noe eldre enn det som ellers er presentert her. I tillegg brukes ulike inntektsbegrep.

Kvadratrot-skalaen dividerer inntekten til husholdningen på kvadratrotten av antall husholdningsmedlemmer. For at en familie på for eksempel to voksne og to barn skal ha samme økonomiske velferdsnivå som en enslig med for eksempel 100 000 kroner i inntekt, må denne familien ha en samlet inntekt på 200 000 kroner. Ulike ekvivalensskalaer vil gi ulike resultater.

Lavest inntekt for yngre aleneboende uten barn

Inntektsnivået til husholdninger kan måles ved å se på inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle husholdninger. Ut fra dette viser tallene for 2002 at aleneboende under 45 år aldri har hatt lavere inntekt relativt sett. I 2002 er inntekten for denne gruppen vel tre fjerdedeler av hva alle husholdninger har. Aleneboende under 45 år har i gjennomsnitt en inntekt etter skatt per forbruksenhet på 173 800 kroner. Men også eldre enslige har lavere inntekt enn tidligere år, når den ses i forhold til gjennomsnittet for alle. Eldre enslige (over 65 år) har minst å rutte med. Per forbruksenhet har denne gruppen 65 prosent av hva alle husholdninger har.

Par uten barn, der hovedinntektstakeren er i alderen 45-64 år er inntektsvinnerne målt i inntekt per forbruksenhet, gjennomsnittet for denne gruppen ligger på 340 200 kroner. Dette er 1,5 ganger så mye som gjennomsnittet for alle.

Barnefamilier har vært trukket fram blant inntektsvinnerne de senere årene. Målt i inntekt etter skatt per forbruksenhet går det et klart skille mellom husholdninger som har småbarn og de som har eldre barn. Utviklingen i inntekten for småbarnshusholdningene har vært moderat de senere årene. Derimot er det slik at par med barn i alderen 7-17 år har fått det bedre, i forhold til de fleste andre husholdningstypene. Aldri før har denne gruppen hatt så høy inntekt etter skatt per forbruksenhet målt som andel av gjennomsnittet for alle husholdningene. Gjennomsnittlig inntekt for par med barn 7-17 år i 2002 var 294 000 kroner.

Tross at tallene for 2002 viser ulik inntektsutvikling for enkelte grupper, er det som nevnt innledningsvis slik at de fleste typer husholdninger har opplevd en betydelig inntektsøkning de siste årene.

Flere med lavinntekt

Det finnes flere mål på lavinntekt, et enkelt mål som ofte benyttes er å se på hvor mange personer som har inntekt etter skatt per forbruksenhet som ligger under 50 prosent av medianinntekten (for alle). 5,9 prosent av alle personer har en inntekt som ligger under lavinntektsgrensen i 2002, og det er flere kvinner enn menn som tilhører lavinnteksgruppen. Etter en periode hvor det ble stadig færre personer med lavinntekt mot slutten av 1990-tallet, ser nå trenden ut til å gå i retning av at det blir flere med lavinntekt. Sammenlignet med den gang har forskjellen mellom kvinner og menn blitt mindre. Eller med andre ord: Flere menn har i dag lavinntekt sammenlignet med den gang, mens bildet er det motsatte for kvinnene.

Konjunktorene har stor betydning for utviklingen i antall "fattige". Andelen med lavinntekt øker i nedgangstider, mens det motsatte skjer i oppgangstider. Økningen i lavinntekt i 2002 kan derfor gjenspeile utviklingen i arbeidsmarkedet.

Mer gjeld – skjevfordelt kapital

Mens 12 prosent av husholdningene i 1986 hadde gjeld som var to ganger større enn inntekten, hadde nesten hver femte husholdning så høy gjeldsbelastning i 2002. Målt i faste priser har husholdningenes samlede gjeld økt med 37 prosent i denne perioden. Økningen fra 2001 til 2002 var alene på 7 prosent (målt i faste priser). I gjennomsnitt har norske husholdninger gjeld på nesten en halv million kroner. Andelen med gjeldfrie husholdninger blir stadig mindre, fra 28 prosent i 1990 til 20 prosent i 2002. At gjelden øker vises også ved at gjelden nå utgjør 74 prosent av bruttoformuen, en økning på fire prosentpoeng fra 2001. Økningen i gjelden skjer samtidig som den andelen realkapital og bruttofinanskapital utgjør av bruttoformuen er stabil fra 2001 til 2002.

Den husholdningstypen som har tatt opp mest gjeld de siste årene, er par hvor yngste barn er i alderen 0-6 år. I gjennomsnitt har disse husholdningene gjeld på over 1 million kroner i 2002. 11 prosent av disse husholdningene har en gjeldsbelastning som er tre ganger høyere enn husholdningens samlede inntekt. For å finne en tilsvarende høy gjeldsbelastning blant husholdninger med småbarn må vi helt tilbake til begynnelsen av 1990-tallet.

For husholdningenes bruttofinanskapital viser tallene fra 2002 endog en liten tilbakegang fra året før, samtidig som størrelsen på bruttoformuen ikke endres. Husholdningenes bankinnskudd øker, mens det er en nedgang for aksjer og verdipapirer, noe som skyldes verdifall på børsen i 2002. Ved å se på formuen fra ligningen viser tallene en liten tilbakegang, ved ligningen utgjør nå formuen 62 prosent av bruttoformuen.

Fortsatt er det slik at tidelen med lavest bruttofinanskapital kun råder over 4 prosent av den samlede finanskapitalen til husholdningene. Selv om den høyeste tidelen opplever en liten tilbakegang i sin andel, råder fortsatt denne gruppen over 65 prosent av all finanskapital.

Fire av fem husholdninger eier bil

I tillegg til bolig er bil og fritidshus de viktigste varige forbruks-goder i private husholdninger. Andelen av husholdninger som har bil, har økt fra i overkant av 60 prosent i 1980 til 76 prosent på begynnelsen av 1990-tallet. I 2002 eide 80 prosent av husholdningene bil. Økningen i bilhold gjennom

Datakilder

De to viktigste kildene som er benyttet i kapitlet om husholdningenes inntekter, er nasjonalregnskapet og inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger.

Nasjonalregnskapet gir et detaljert og helhetlig bilde av hele samfunnsøkonomien, herunder husholdningssektoren. Det er imidlertid ikke mulig å splitte opp husholdningssektoren i mindre undergrupper, for eksempel ulike husholdningstyper. Nasjonalregnskapet er benyttet til å gi tall for disponibel inntekt og lønn per normalårsverk. Nasjonalregnskapets definisjon av disponibel inntekt er noe mer omfattende enn inntektsstatistikkens inntektsbegrep. Blant annet inngår skadeforsikringserstatninger og avkastning av diverse fond tilknyttet private livs- og pensjonsforsikringer i nasjonalregnskapets inntektsbegrep. Næringsinntekt behandles også forskjellig i de to statistikkene.

Inntekts- og formuesundersøkelsen baserer seg på inntekts- og formuesopplysninger fra et landsomfattende utvalg av husholdninger, og gir tall for ulike grupper av husholdninger som for eksempel enslige, husholdninger med barn og pensjonister. Inntektsstatistikken gir tall for inntekt etter skatt for ulike husholdninger og for inntektens og formuens sammensetning.

1980- og 1990-tallet skjedde til tross for at det ble flere enpersonhusholdninger, der andelen med bil er lavest. Transportbehovet mer enn økonomisk evne synes å være avgjørende for om husholdninger eier bil. Særlig parhusholdninger har bil. Nesten alle par med barn har bil. Henholdsvis 94 og 93 prosent av par med små og med store barn hadde bil i 2002. Blant enslige under 65 år hadde 63 prosent bil.

I husholdninger med hovedinntektstaker på 65 år eller eldre er det færre som har bil enn for gjennomsnittet av alle husholdninger, 64 prosent. At to tredjedeler av husholdningene i den eldste gruppen allikevel har bil, må sies å være god dekning.

23 prosent av husholdningene hadde mer enn én bil i 2002. Andelen med flere biler økte mest blant par med små barn, fra 22 prosent i 1986/88 til 36 prosent i 2002. Dette viser forbruksundersøkelsen, en utvalgsundersøkelse hvor Statistisk sentralbyrå måler hva husholdningene bruker pengene sine på.

Bare et mindretall av husholdningene eier fritidshus. I hele perioden fra 1980 har vel 20 prosent av husholdningene hatt fritidshus. Anskaffelse av fritidshus er i større grad enn anskaffelse av bil knyttet til husholdningens økonomiske evne. Arv og overføringer mellom generasjoner spiller også en betydelig rolle.

Fortsatt vekst i forbruket

Husholdningenes årlige gjennomsnittsforbruk økte på slutten av 1990-tallet, fra 275 300 2002-kroner i 1996 til 299 500 kroner i 2002. Det tilsvarer en vekst på 8,8 prosent.

På grunn av små årlige utvalg kan en bare publisere tall for enkeltgrupper ved å slå utvalgene til forbruksundersøkelsene for tre år sammen (resultater tidfestes da for eksempel ved 2000-2002).

Utgiftsandelen til mat synker stadig

Utgiftene til mat, alkoholholdige drikker og tobakk, bolig og reiser og transport har i lang tid vært de største utgiftspostene på husholdningenes budsjett. Til sammen utgjør disse postene omkring 60 prosent av de totale utgiftene.

Den relative fordelingen av disse utgiftene har imidlertid forandret seg i løpet av årene. Selv om det har vært brudd i statistikken kan vi si noe om den generelle utviklingen i forbruket. En markant tendens er at utgiftsandelen som blir brukt på matvarer, har vært synkende. Reduksjonen i matvarenes utgiftsandel er et uttrykk for den velstandsutviklingen som har funnet sted i perioden. Det er en vanlig erfaring at det brukes prosentvis mindre andel av inntekten på matvarer jo høyere inntekten blir. I 1958 brukte gjennomsnittshusholdningen nær 40 prosent av utgiftene til mat. På begynnelsen av 1980-tallet gikk omkring 20 prosent av utgiftene til mat, mens den ved rundingen av 2000-tallet brukte under 12 prosent.

Utgiftene til kultur- og fritid større enn matutgiftene

Mens utgiftene til mat og drikke siden midten av 1980-tallet var husholdningenes tredje største utgiftspost, er det utgiftene til kultur og fritid som nå har inntatt tredjeplassen. Husholdningenes utgifter til kultur og fritid

slik som audiovisuelt utstyr, sport, hobby, lesestoff og kulturelle tjenester lå i gjennomsnittet på 38 200 kroner per år i perioden 2000-2002 og dette er en andel på 12,8 prosent. Gjennomsnittshusholdningen brukte 33 700 kroner på mat og alkoholfrie drikkevarer i samme periode, og det tilsvarer 11,3 prosent av den totale forbruksutgiften.

Denne utviklingen skyldtes også at mer mat blir kjøpt utenfor hjemmet (restaurant, kantine, kafé, kiosk). En gjennomsnittshusholdning brukte 10 500 kroner på mat kjøpt utenfor hjemmet, men dette beløpet omfatter også alkoholholdig drikke. Det er bare mat som blir kjøpt til hjemmet, som registreres som mat i undersøkelsen.

Boutgiftsandelen dominerende

Veksten i forbruket på midten av 1980-tallet gjaldt i stor grad varige forbruksgoder, spesielt bolig, men også reiser og transport. Gjennom flere tiår har boutgiftene stått for en økende andel av forbruket. Denne tendensen ble brutt i 1993. På 1960-tallet utgjorde boutgiftene 12-14 prosent av forbruket. Boutgiftsandelen gjorde et hopp med økte renteutgifter i 1988, steg deretter og nådde en topp i 1992 med 26 prosent.

Mens både matvareutgiftene og utgiftene til reiser og transport var større enn boutgiftene på begynnelsen av 1980-tallet, ble boutgiftene større enn matutgiftene i 1984 og passerte også utgiftene til reiser og transport i 1988. Boutgiftene har deretter holdt seg som den største utgiftsposten på gjennomsnittshusholdningens budsjett helt fram til 1995, da posten reiser og transport ble den største posten. Med ny beregningsmåte for forbruksutgiftene fra 1996, hvor det nå blir beregnet en "leieutgift" for eiere av egen bolig mens renteutgifter er utelatt, er boligforbruket desidert den største posten, med en andel på 27,6 prosent i 1996. Andelen som går til boligforbruk er fortsatt den høyeste og ligger på 25,8 prosent i 2000-2002.

Utgiftene til bilhold er store

Transportutgiftene er den nest største utgiftsposten for gjennomsnittshusholdningen. Transportutgiftene utgjorde i gjennomsnitt 56 000 kroner i året i perioden 2000-2002. Dette er nær en femtedel av totalutgiftene. Transportbehovet i husholdningene har økt i løpet av 1990-tallet. Dette har slått ut i økt bruk av kollektivtransport til tross for kraftig prisøkning på denne, men størst utslag har det fått i økt bilhold og økt bruk av bil.

Størst forandringer i forbrukets sammensetning blant enslige

Forskjeller i sammensetningen av forbruket er blant annet uttrykk for forskjeller i preferanser og livsstil. Disse påvirkes av hvilken livsfase husholdningen er i. En ung husholdning i etableringsfasen vil ha andre behov og preferanser enn en eldre veletablert husholdning. Dessuten vil både husholdningens størrelse og alderssammensetning innvirke på forbruksmønsteret.

Matvareutgiftenes andel av forbruket varierer en del mellom husholdninger av ulike typer. Yngre enslige (16-44 år) bruker minst andel på mat (7 prosent ved rundingen av 2000-tallet), mens eldre par uten barn bruker størst andel (13 prosent). Nedgangen i andelen av forbruket som går til mat, har kommet i alle typer husholdninger.

Boutgiftene er en stor post på budsjettet for alle grupper av husholdninger. Særlig enslige i alle aldre bruker en stor andel på bolig, disse husholdningene bruker fra 27 til 42 prosent på å bo. For flerpersonhusholdningene var boutgiftsandelen fra 21 til 29 prosent i 2000-2002.

Andelen av forbruket som går til reiser og transport, varierer også mellom husholdningstypene. Andelen var i 2000-2002 lavest (6 prosent) for eldre enslige (65-79 år), og høyest for unge enslige (under 45 år) med 23 prosent.

Endret husholdningsstruktur

Siden en startet med forbruksundersøkelser i 1958, har størrelsen på gjennomsnittshusholdningen blitt mindre. I 1958 var gjennomsnittlig størrelse på husholdningen på 3,09 personer, mens i 2000-2002 er dette nede i 2,24. Særlig har det vært en økning i antallet enpersonhushold.

Når husholdningenes størrelse forandres, vil en følge av dette være at forbruksmønsteret også forandrer seg noe. Blir husholdningsstørrelsen mindre, vil utgifter knyttet til den enkelte person synke raskere enn utgifter husholdningen har i fellesskap. Utgifter knyttet til enkeltpersoner i husholdningen er for eksempel utgifter til mat og klær. Utgifter av en mer felles natur og knyttet til husholdningen er utgifter til bolig, bil og husholdningsartikler. Mindre husholdninger har ikke de samme stordriftsfordelene som større husholdninger har, hvor de enkelte medlemmene i husholdningen deler på mange felles utgifter. I mindre husholdninger og særlig i enpersonhushold, må færre dekke inn de områdene som personene i storhusholdningene i større grad kan dele på. Så lenge utviklingen går mot stadig flere små hushold og særlig med en økning i enpersonhushold betyr dette at utgifter mer knyttet til husholdningen enn til enkeltpersoner, vil få en stadig større betydning på husholdningenes budsjett. Slike utgifter vil særlig være på bolig, bil og husholdningsartikler.